

1. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. / В. А. Семиченко. – К. : Вищ. шк., 2004. – С. 56.

2. Слепкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З. І. Слепкань. – К. : НПУ, 2000. – 210 с.

РЕЗЮМЕ

Л. Б. Прокофьева. Развитие педагогического мастерства студентов – будущих учителей.

В статье рассматриваются элементы педагогического мастерства будущих учителей-филологов, обозначаются критерии мастерства учителя, исследуется системный подход развития педагогического мастерства студентов-филологов и пути ее развития, определяются педагогические средства для формирования и развития педагогического мастерства будущих учителей, анализируется педагогический тренинг как составная часть профессионального развития педагогического мастерства будущих учителей, который имеет положительные результаты и занимает особое место в успешной реализации профессиональной карьеры выпускника высших учебных заведений.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, педагогический тренинг, педагогическая техника, артистизм учителя, профессиональная подготовка.

SUMMARY

L. Prokofyeva. Development of pedagogical skills of students – future teachers.

The article deals with the elements of pedagogical skills of future teachers-philologists, the criteria of teaching skills are identified, the systematic approach of development of students-philologists' pedagogical skills pedagogical means of forming and development of future teachers' pedagogical skills are determined in the article and pedagogical training as part of professional development of pedagogical skills of future teachers, which has positive results and is engaged in successful realization of graduates' professional career are analyzed.

Key words: teaching skills, pedagogical training, teaching technique, artistry of teacher, professional training.

УДК 371.134:811

О. О. Семенова

Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті на основі аналізу вивченої психолого-педагогічної літератури визначається сукупність педагогічних умов, що сприяють результативному формуванню функціональної компетентності майбутніх учителів-філологів у процесі фахової підготовки. Доведено, що результативність формування функціональної компетентності майбутніх педагогів-філологів визначається дією сукупності умов, а не переважанням однієї чи декількох.

Ключові слова: педагогічна умова, функціональна компетентність, учитель-філолог.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни, що відбуваються в освіті у зв'язку з інтеграцією України в Європейський простір, істотно впливають на стратегію і тактику розвитку вищої школи. Передусім це стосується підготовки майбутнього вчителя. Від педагога в сучасних умовах

вимагається здатність до інноваційної діяльності, до самостійності і нестандартності рішень, функціональної компетентності.

Результативність формування функціональної компетентності майбутніх педагогів-філологів є далеко не стихійним мимовільним процесом. Успішність професійної підготовки студентів у плані формування цього складного особистісного утворення як важливої характеристики їх кваліфікації та професіоналізму визначається цілеспрямованістю і систематичністю зусиль викладачів вищої школи, забезпеченням освітнього, педагогічно керованого середовища і набором педагогічних засобів, які модернізують навчальний процес і його технологію.

Аналіз актуальних досліджень. Е. Зеер, говорячи про компетентність як одну із важливих характеристик професійного росту студента, виступає проти «формування особистості із заздалегідь заданими властивостями, якостями, навченістю, підготовленістю. Воно має створювати умови для повноцінного розвитку потенційної можливості стати особистістю, реалізації потреби особистості в самозміні, самовизначенні, самоздійсненні та самоактуалізації» [2, 45].

Результативність формування функціональної компетентності студентів передбачає наявність і дотримання педагогічних умов. У реалізації професійної підготовки студентів необхідно визначення сукупності педагогічних умов, які позитивно впливають на процес формування складного особистісного утворення, що виступає показником професіоналізму сучасного вчителя.

Саме поняття «умова» в педагогічній літературі трактується неоднозначно. В енциклопедичному словнику «умова» розглядається як сукупність факторів, які впливають на успішність протікання будь-якого процесу [7].

В. Слободчиков під умовами розуміє освітній простір, який являє собою не тільки зовнішнє середовище, а й духовний простір особистостей, які навчають і навчаються. За його твердженням «саме в цьому просторі може відбуватися усвідомлене і цілеспрямоване проектування таких життєвих ситуацій (у тому числі й освітніх), у яких стає можливим і справді особистісне самовизначення, і отримання суб'єктності, й авторства осмислення дій» [6, 69].

При визначенні умов, які позитивно впливають на формування функціональної компетентності майбутніх педагогів, важливо враховувати особливості процесу актуалізації та осмислення знань, отриманих студентами під час навчання. При цьому крізь призму ставлення суб'єкта діяльності до іншої людини слід розглядати функціональну компетентність.

Мета статті – визначити педагогічні умови, які сприяють формуванню функціональної компетентності майбутніх учителів-філологів.

Виклад основного матеріалу. Формування функціональної компетентності майбутніх педагогів-філологів може бути успішним і результативним процесом в умовах творчого освітнього середовища, тобто сукупності матеріальних і духовних факторів та педагогічних засобів, що сприяють перетворенню студента на вчителя-професіонала. *Створення педагогічного середовища в освітньому просторі є однією з важливих умов формування функціональної компетенції майбутніх педагогів.* Важливим показником освітнього середовища є готовність учасників педагогічного процесу до доброзичливого спілкування, здатність до правильного вибору лінії комунікативної поведінки, до прояву емпатії в спілкуванні, вміння грамотно використовувати невербальні засоби спілкування (міміку, жести, позу), мовний етикет і такт. Мовний етикет як неодмінна умова психологічного здоров'я освітнього середовища є важливою ланкою навчальних програм гуманітарних дисциплін, перш за все філологічних. Завдання вищої школи полягає в залученні майбутніх учителів-філологів до багатств мовних засобів, культури діалогічного спілкування, розвитку їхньої мовної культури, міміки й жестів, ораторської культури. Удосконалення цих здібностей відбувається в діяльності, що в умовах педагогічного середовища вищої школи передбачає розширення сфери діяльності та спілкування, стимулювання потреби студентів у самовдосконаленні, прояви та ускладнення складних особистісних утворень (здатність до рефлексії, саморегуляції, самооцінки).

Мовний етикет позитивно впливає на створення психологічного клімату, моральної обстановки у вищій школі. Оздоровлення педагогічного освітнього середовища є однією з умов, що забезпечують формування у студентів психологічної компетенції як важливої складової функціональної компетентності вчителя-філолога.

Умови формування цього складного особистісного утворення повинні спиратися на внутрішню, а не на зовнішню мотивацію студента, що має забезпечувати особистісне зростання, стимулювати його прагнення до самоактуалізації. У зв'язку з цим необхідно посилення мотиваційної складової професійної підготовки майбутніх учителів-філологів. Мотивація розуміється як процес, у результаті якого пізнавальна діяльність набуває особистісного змісту, створює стійкість інтересу до нього і перетворює ззовні задані цілі діяльності у внутрішні потреби особистості.

У позитивній мотивації багато авторів бачать успіх професійної підготовки майбутніх фахівців. Обов'язкова і неодмінна умова досягнення

успіху в діяльності незалежно від того, яким є загальний і розумовий потенціал людини, полягає в позитивній мотивації, у глибокій і активній зацікавленості, у прагненні до досягнення мети цієї діяльності.

Наявність у майбутніх вчителів-філологів позитивного ставлення та стійкої потреби вдосконалювати професійну компетентність, у тому числі і функціональну, передбачає збалансованість і підпорядкованість мотивів у педагогічній діяльності. Мотив – рушійна сила функціональних дій і вчинків людини. Він виконує активізуючу, контролюючу, направляючу, захисну функцію. Мотив складається з мети і програми діяльності, які в сукупності складають механізм функціональної діяльності. Тому формування функціональної компетентності студентів багато в чому залежить від внутрішньої позиції, їхнього ставлення до професійно-педагогічної діяльності.

Формування позитивної мотивації як важливої умови розвитку функціональної компетентності студентів є далеко не довільним і стихійним процесом. Не можна закласти у свідомості студентів готові цілі та мотиви педагогічної діяльності. Необхідно їх поставити в такі ситуації, де б прогнозовані цілі та мотивація склалися й розвивалися з урахуванням і в контексті накопиченого студентами професійного досвіду, внутрішніх устремлінь, інтересів та їх установок.

У практиці вищої школи формування функціональної компетентності студентів пов'язане з використанням інноваційних технологій. Структурування навчальної інформації в діалоговій, ігровій і проблемній формах дозволяє не лише реалізувати на практиці міжпредметні зв'язки, усвідомити сенс досліджуваного матеріалу і специфіку педагогічного процесу, але й побачити результативність у вирішенні практичних питань і формуванні функціональних компетенцій, оволодіти вміннями та навичками, забезпечити позицію активної дії майбутнім педагогам. Студент, залучений до вирішення конкретних професійно-педагогічних задач, стає активним учасником процесу навчання, набуває через гру, діалог, участь у дискусії і полеміці навички роботи на принципах педагогічної взаємодії, співробітництва і співтворчості та досвід вирішення проблемних завдань, розвиває через активні дії функціональні компетенції.

Ефективність тренінгу в навчальному процесі та розвитку особистісного потенціалу людини підкреслював К. Роджерс. Він вважав, що цей вид занять забезпечує зіткнення студента з важливими проблемами свого існування; щирість (конгруентність) у взаємовідносинах з іншими учасниками педагогічного процесу; прийняття та розуміння поведінки та їх емоційного стану; опору на ресурси навчання (накопичення знань, методики, теорії). Всі аспекти навчання повинні бути доступними студентам, але не нав'язаними згори [5].

Н. Борисова вважає, що якщо метою вищої освіти виступає особистісний, соціальний та професійний розвиток студентів, то він найбільш оптимально проявляється в діловій грі, проектних завданнях, кейс-вимірниках, завдяки послідовному моделюванню предметного і соціального контексту професійної діяльності [1].

Формування функціональної компетентності майбутніх педагогів-філологів забезпечується за допомогою використання соціальних навчальних моделей, що представляють собою проблемні ситуації або моделювання фрагментів професійної діяльності, які аналізуються або перетворюються у формах індивідуальної або колективної діяльності студентів. У процесі діяльності, під час пошуку виходу з проблемної ситуації, у кожного студента складається теоретичний, технологічний і соціальний досвід, тобто формується функціональна компетентність.

До педагогічних умов формування функціональної компетентності відносять використання в навчальному процесі ситуацій, максимально наближених до реальних професійно-педагогічних, які не дають готових рішень проблеми, але що надає можливість студентам думати, аналізувати, планувати власні дії з урахуванням можливих наслідків, позитивно впливає на розвиток функціональної компетентності майбутніх педагогів-філологів. Моделювання ситуацій професійної спрямованості створює атмосферу, у якій студенти почувають себе вільно і відчують потребу в активних діях. Ці ситуації охоплюють особистість у цілому, тому що залучають інтелект, емоції, волю, стимулюють прояв творчих і рефлексивних здібностей. У ситуаціях, що моделюють майбутню професійно-педагогічну діяльність, створюються умови для оволодіння професійними функціями і розвитку здатності до їх нестандартного виконання. Різні форми роботи – індивідуальна, групова, колективна – містять умови для прояву активності, самостійності, ініціативності, контактності і толерантності, креативності та рефлексії, що забезпечує успішність формування у майбутніх педагогів функціонально-професійних здібностей та готовності до майбутньої професійної діяльності. Моделювання педагогічних ситуацій повинно забезпечувати умови, в яких накопичувався б індивідуальний пізнавальний досвід студента, удосконалювалися б такі якості, як самостійність, виразність, наявність внутрішнього світу. Якщо студенту надати можливість діяти у навчальних ситуаціях, набувати індивідуальний пізнавальний досвід, якщо надати йому можливість бути суб'єктом власної діяльності, всередині якої він міг реалізувати свої професійні можливості і здібності, то процес формування функціональної компетентності буде протікати успішно.

Як зазначав В. Якунін, «для виникнення ситуації, окрім зовнішніх обставин і умов, необхідний суб'єкт, з його готовністю активно включитися в ці умови. У відомому сенсі ситуація виступає як суб'єктивна, особистісно й діяльнісно опосередкована концептуалізація об'єктивних взаємодій людини із середовищем її життєдіяльності» [8, 26]. Навчально-педагогічна ситуація відрізняється своєю специфікою. Одна і та сама ситуація по відношенню до викладача виступає як педагогічна, а по відношенню до студентів – як навчальна. При навчальній ситуації викладач виступає для студентів елементом обставин, при розгляді цієї ж ситуації як педагогічної – студент стає елементом зовнішніх обставин і впливу викладача.

Однією з умов формування функціональної компетентності є орієнтація змісту, методів і засобів навчання на специфіку професійної діяльності вчителя-філолога. Одним із варіантів, що позитивно впливає на зростання рівня компетентності студентів, є навчання дією. Мета цієї моделі навчання полягає в подоланні розриву між теорією передбачуваних дій (знаннями) і практикою (виконанням професійних функцій).

Технологія навчання дією полягає в тому, що студенти вирішують реальні завдання з різними базами інформації для вибору та прийняття рішень. Викладач займає позицію організатора, консультанта й помічника при обговоренні студентами та вирішенні проблем, під час яких майбутні педагоги-філологи вчаться критично мислити, оцінювати вивчену інформацію, приймати рішення і нести відповідальність за його наслідки. Основою навчальної ситуації за допомогою дії є діяльність в умовах невизначеності та ризику. Навчання за допомогою дії дозволяє розвивати в студентів функціональну компетентність через використання проблемно-розвиваючих та імітаційно-ігрових прийомів, інтерактивних методів. До них відносять: дискусії, ділові та рольові ігри, тренінги, ситуаційне моделювання та проектування. Використання названих методів направлено на формування компонентів функціональної компетентності. Ці методи містять механізм саморегуляції, співвіднесений з індивідуальністю кожного студента. Запускається цей механізм через взаємодію викладача і студентів у формі діалогу, дискусії, суперечки, полеміки, які передбачають принципову відкритість один для одного, вміння слухати і чути іншого, приймати його таким, яким він є, визнавати його рівноправність і рівнозначущість. Особливу роль при використанні цих методів відіграють емпатія, рефлексія, нестандартність у діях.

Не менш значущою умовою формування функціональної компетентності виступає емоційний аспект навчального процесу. Г. Оллпорт, відзначаючи недоліки лекційної системи в підготовці студентів

до професійної діяльності, особливу роль відводив опорі в навчальному процесі на особистісний пережитий досвід студентів. Він відзначав низьку ефективність навчальних занять у зв'язку з недооцінкою емоційних чинників у сприйнятті і засвоєнні навчальної інформації [4].

У дослідженнях Н. Добриніна, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Л. Рувінського та ін. виявлено залежність між інтелектуальними та емоційними засобами в активізації потенціалу навчання. Вони вважали, що тільки відносини, значущі для особистості, фіксуються в її структурі; засвоєння навчального матеріалу відбувається в активній пізнавальній діяльності і проектуванні об'єктивних цінностей на особистісний зміст навчальної роботи; вплив на становлення особистості визначається її суб'єктною позицією; усвідомленням, тобто тим, який сенс особистість вкладає у досліджуване явище [3]. Органічний характер зв'язку між усвідомленням особистісного змісту навчального процесу та переживаннями, емоційної налаштованості студентів є тією умовою, що позитивно впливає на формування функціональної компетентності майбутніх педагогів.

Гармонізація інтелектуального та емоційного факторів у процесі занять сприяє становленню партнерських відносин, прояву толерантності та гуманності учасників освітнього процесу. Гуманні відносини викладача та студентів виступають регулятором зміни позиції викладача з диктату на партнерство, а позиції студента з пасивності на ініціативу та пізнавальну активність, самостійність. Особливо необхідно, щоб своїми діями викладач стимулював студентів до активного пізнавального процесу. Він повинен уміти будувати діалог зі студентами, вислухати їхню думку, відмовитися від диктату, формалізму і керуватися дидактичними засобами для реалізації співробітництва та співтворчості на заняттях. Особливо вчителям-філологам важливо оволодіти мистецтвом гармонізації інтелекту та емоцій учнів у процесі вивчення програмного матеріалу.

У навчанні особливу роль відіграють психологічна установка на успіх і емоційний настрій. Психологічна установка на успіх створюється тим, що в ході підготовки до занять викладач прогнозує весь процес навчання, формулюючи мету і завдання, продумуючи логіку дій, прийоми активізації навчальної роботи студентів, форми їх стимулювання та заохочення, моніторингу та контролю. Саме психологічна установка дозволяє викладачу швидко перебудовувати логіку викладення навчального матеріалу, шляхи вирішення задач, пошук виходу з непередбачуваних ситуацій.

Висновки. Таким чином, результативність формування функціональної компетентності майбутніх педагогів-філологів визначається дією сукупності умов, а не переважанням однієї або декількох. Як свідчить

аналіз наукової літератури, не можна недооцінювати ні одну з названих умов. Важливі, з одного боку, умови, орієнтовані на особистість майбутнього вчителя-філолога, її можливості і здібності. З іншого – умови, що забезпечують модернізацію освітнього процесу вищої школи з урахуванням змін, що відбуваються в суспільстві, заміну предметної системи навчального процесу на особистісно-орієнтоване навчання. Побудова моделі професійної підготовки на основі компетентнісного підходу та принципах педагогічної взаємодії, співробітництва, співтворчості з установкою на індивідуальність та її творчі здібності створюють обстановку, в якій оптимально реалізується процес формування функціональної компетентності майбутніх учителів-філологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисова Н. В. Выбор образовательных технологий в контексте практической подготовки студентов вузов / Н. В. Борисова // Квалитативная культура, образовательная среда и технологии в образовании : под науч. ред. Н. А. Селезневой, А. М. Субетто. – М., 2002. – С. 135–139.
2. Зеер Э. Ф. Профессионально-образовательное пространство личности / Эвальд Фридрихович Зеер. – Екатеринбург, 2002. – С. 45.
3. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Знание, 1979. – 46 с.
4. Оллпорт Г. В. Личность в психологии / Гордон Уиллард Оллпорт. – СПб, 1998. – С. 137.
5. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Карл Рэнсом Роджерс. – М., 1998. – 480 с.
6. Слободчиков В. И. Антропологический подход в современном образовании / В. И. Слободчиков // Известия МСАО им. Я. А. Коменского. – 2003. – № 1. – С. 66–74.
7. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1984. – 1660 с.
8. Якунин В. А. Педагогическая психология / Валерий Александрович Якунин. – СПб, 2000. – С. 26.

РЕЗЮМЕ

О. А. Семенова. Педагогические условия формирования функциональной компетентности будущих учителей-филологов.

В статье на основе анализа изученной психолого-педагогической литературы определяется совокупность педагогических условий, которые способствуют результативному формированию функциональной компетентности будущих учителей-филологов в процессе специальной подготовки. Доказано, что результативность формирования функциональной компетентности будущих педагогов-филологов определяется действием совокупности условий, а не преобладанием одного или нескольких.

Ключевые слова: педагогическое условие, функциональная компетентность, учитель-филолог.

SUMMARY

O. Semyonova. Pedagogical conditions of formation of functional competence of future teachers-philologists.

In this article on the ground of analysis of pedagogical and psychological literature the set of pedagogical conditions which influence to the formation of functional competence of future teachers-philologists in the process of special preparation are defined. It is proved

that the effectiveness of forming of functional competence of future teachers-philologists are defined by the influence of totality of conditions, but not one or several.

Key words: *pedagogical condition, functional competence, teacher-philologist.*